

УДК 343.359.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.30>

ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕДАЧ ТОВАРІВ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДЕРЖАВНОМУ ЕКСПОРТНОМУ КОНТРОЛЮ (СТ. 333 КК УКРАЇНИ) ТА ДЕРЖАВНА ЗРАДА (СТ. 111 КК УКРАЇНИ): ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

Горбачов Д.М.,
*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0003-3507-5037*

Ткаченко В.В.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правової політики та кримінального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0009-0009-4030-3253*

Горбачов Д.М., Ткаченко В.В. Порухення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України) та державна зрада (ст. 111 КК України): проблеми розмежування.

Досліджується проблема розмежування суміжних складів державної зради та порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, оскільки частково спільними ознаками є: суспільно небезпечне діяння (передача відомостей, що становлять державну таємницю (ст. 111) та порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів (ст. 333)), предмет (відомості, що становлять державну таємницю (ст. 111) та товари, які підлягають державному експортному контролю (ст. 333)), форма вини (прямий умисел). Розмежувальними ознаками виступають: а) основний безпосередній об'єкт (внутрішня національна безпека держави – ст. 111; порядок суспільних відносин, пов'язаний з забезпеченням кримінально-правової охорони державного (митного) кордону України – ст. 333); б) предмет кримінальних правопорушень: відомості, що становлять державну таємницю (предмет державної зради у формі шпигунства), товари, що підлягають державному експортному контролю (товари військового призначення та подвійного використання) (предмет складу злочину, передбаченого ст. 333); в) суспільно небезпечне діяння (передача або збирання з метою передачі відомостей, що становлять державну таємницю – ст. 111, порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів – ст. 333); г) наявність альтернативної дії у складі шпигунства як форми державної зради – збирання відомостей, що становлять державну таємницю; у ст. 333 Кримінального кодексу України така дія не названа); д) за адресатом (іноземна держава, іноземні організації або їх представники – ст. 111; адресат отримання товарів, які підлягають державному експортному контролю, у ст. 333 Кримінального кодексу України не передбачений); е) можливе місце вчинення злочину (дії обвинуваченого з товарами, які підлягають державному експортному контролю, спрямовані на те, щоб в майбутньому перемістити їх через державний кордон України; у складі державної зради у формі шпигунства державний (митний) кордон України не названо); є) суб'єкт (громадянин України – ст. 111, будь-яка особа незалежно від громадянства або від будь-яких інших спеціальних ознак – ст. 333); ж) спрямованість дій суб'єкта (спрямування на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України – ст. 111; таке спрямування дій не передбачено – ст. 333).

Ключові слова: порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, товари, що підлягають державному експортному контролю, державна зрада, кримінальне правопорушення, розмежування, суміжна склади кримінальних правопорушень, кваліфікація, шпигунство, спільні ознаки, розмежувальні ознаки.

Gorbachev D.M., Tkachenko V.V. Violation of the procedure for international transfers of goods subject to state export control (Article 333 of the Criminal Code of Ukraine) and high treason (Article 111 of the Criminal Code of Ukraine): problems of distinction.

The article examines the issue of distinguishing between related elements of high treason and violation of the procedure for international transfers of goods subject to state export control, since the following are partially common features: a socially dangerous act (transfer of information constituting a state secret (Article 111) and violation of the procedure for international transfers of goods (Article 333)), subject matter (information constituting a state secret (Article 111) and goods subject to state export control (Article 333)), and form of guilt (direct intent). The distinguishing features are: a) the main direct object (internal national security of the state – Article 111; the order of public relations related to the provision of criminal law protection of the state (customs) border of Ukraine – Article 333); b) the subject of criminal offenses: information constituting a state secret (the subject of high treason in the form of espionage), goods subject to state export control (military); c) a socially dangerous act (transfer or collection with the purpose of transferring information constituting a state secret – Art. 111, violation of the procedure for international transfers of goods – Art. 333); d) the presence of an alternative action as part of espionage as a form of high treason – collection of information constituting a state secret; Art. 333 of the Criminal Code of Ukraine does not name such an action); e) by addressee (a foreign state, foreign organizations or their representatives – Art. 111; the addressee of receipt of goods subject to state export control is not provided for in Art. 333 of the Criminal Code of Ukraine is not provided); f) possible place of commission of the crime (actions of the accused with goods subject to state export control are aimed at moving them across the state border of Ukraine in the future; the state (customs) border of Ukraine is not mentioned as part of high treason in the form of espionage); g) subject (citizen of Ukraine – Art. 111, any person regardless of citizenship or any other special characteristics – Art. 333); g) the direction of the subject's actions (aimed at harming the sovereignty, territorial integrity and inviolability, defense capability, state, economic or information security of Ukraine – Art. 111; such direction of actions is not provided for – Art. 333).

Key words: violation of the procedure for international transfers of goods subject to state export control, goods subject to state export control, high treason, criminal offense, delimitation, related criminal offenses, qualification, espionage, common features, distinguishing features.

Постановка проблеми. У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) передбачається ціла низка кримінальних правопорушень, які мають ряд спільних ознак та належать до суміжних. Серед них – порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333) та державна зрада (ст. 111). Відповідно у разі наявності таких суміжних складів кримінальних правопорушень виникає питання про їх розмежування, під яким розуміється «юридична діяльність, яка здійснюється в ході створення кримінально-правових нормативних приписів, тлумачення кримінального закону, кримінально-правової кваліфікації і полягає у визначенні (встановленні, виявленні) місця конкретного складу злочину у системі складів злочинів зі спільними ознаками та системі всіх законодавчих моделей кримінально-каранної поведінки, як їхнього елемента, що здійснюється шляхом порівняння змісту ознак складів злочинів, і полягає у виявленні суті їхніх зв'язків один з одним, якими є типи співвідношення складів злочинів зі спільними ознаками» [1, с. 333].

Метою цієї статті є розмежування таких суміжних складів кримінальних правопорушень, які передбачені статтями 111 та 333 КК.

Стан опрацювання проблематики. Проблема кримінальної відповідальності за державну зраду була предметом дослідження таких науковців, як Г.В. Андрусів, О.Ф. Бантишев, О.О. Дудоров, З.А. Загінєй, Н.С. Кончук, В.Г. Кундеус, Ю.В. Луценко, В.К. Матвійчук, М.І. Мельник, Л.В. Мошняга, В.О. Навроцький, М.І. Хавронюк, Р.Л. Чорний, О.В. Шамара, В.М. Шлапаченко та інших. Стосовно ж вивчення підстави кримінальної відповідальності за порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю

(ст. 333 КК) у теорії кримінального права має місце своєрідний доктринальний вакуум. Фактично комплексно досліджував проблематику кримінальної відповідальності за ст. 333 КК лише С.В. Грачов. Тому проблема розмежування порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю від державної зради є вельми актуальною в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Як було зазначено вище, розмежування суміжних складів злочинів має місце у разі наявності суміжних складів, до яких належать порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК) та державна зрада (ст. 111 КК).

При цьому під суміжними складами кримінальних правопорушень слід розуміти «суміжними складами злочинів є склади, що утворюють пару (групу), кожний з яких має ознаки, які повністю чи частково збігаються за змістом з ознаками іншого складу злочину, що входить у цю пару (групу) (крім загального об'єкта, причинового зв'язку, загальних ознак суб'єкта складу злочину, вини), одночасно кожний з яких містить хоча б одну ознаку, що відрізняється за змістом з відповідними ознаками інших складів з цієї пари (групи), які взаємно виключають можливість наявності одна одної у складах злочинів, яким вони властиві» [2, с. 223].

Таким чином, суміжні склади кримінальних правопорушень, насамперед, повинні мати спільні ознаки, тобто «пару (групу) ознак різних складів злочинів, кожна з яких є ознакою окремого складу злочину, зміст яких повністю або частково збігається» [2, с. 117].

Державна зрада згідно з диспозицією ч. 1 ст. 111 КК полягає в умисному вчиненні діяння громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, а злочин, передбачений у ст. 333 КК полягає у порушенні встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю. З першого погляду, спільних ознак у цих складах кримінальних правопорушень не вбачається, оскільки немає жодного текстуального збігу між їх ознаками. Водночас у відповідних складах кримінальних правопорушень спільні ознаки все ж є. Так, однією з форм державної зради є шпигунство, яке, як відомо, є збиранням з метою передачі або передачею відомостей, що становлять державну таємницю. Вочевидь, саме державна зрада в цій формі буде мати спільні ознаки зі складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК, оскільки, як зазначено вище, суспільно небезпечне діяння в цьому випадку полягає в порушенні встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів. Тобто все ж текстуальний збіг між цими складами кримінальних правопорушень вбачається. Окрім того, частково збігається (є частково спільною) така ознака складів вказаних кримінальних правопорушень, як їх предмет, яким є, з одного боку, відомості, що становлять державну таємницю (ст. 111 КК) та товари, які підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК). Вочевидь, в окремих випадках такі товари можуть становити державну таємницю, що підлягає встановленню у кожному випадку, коли виникають сумніви, яку статтю під час кваліфікації слід застосувати – ст. 111 чи ст. 333 КК.

Всі інші ознаки суміжних складів кримінальних правопорушень, передбачених указаними статтями, є розмежувальними, тобто «це парами (групами) таких, що відрізняються між собою за змістом, однойменних ознак, кожна з яких є ознакою окремого складу злочину, і якісно по різному характеризуючи одну й ту саму властивість, яка визначається відповідними ознаками складу, своєю присутністю виключає можливість наявності в цьому складі цієї іншої ознаки, і навпаки» [2, с. 222].

Першою розмежувальною ознакою між складами кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111 та 333 КК, виступає основний безпосередній об'єкт, який визначає той порядок суспільних відносин, якому безпосередньо спричиняється шкода у разі вчинення відповідного кримінального правопорушення. Так, основним безпосереднім об'єктом державної зради є основи національної безпеки України, а саме така його частина, як внутрішня національна безпека держави, тоді як основним безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 333 КК, виступає, на нашу думку, порядок суспільних відносин, пов'язаний з забезпеченням кримінально-правової охорони державного (митного) кордону України. Недаремно окремі дослідники відносять склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК,

до тих, що пов'язані з незаконним переміщенням через державний (митний) кордон України (Ю.П. Степанова) [3, с. 188].

Як зазначалося вище, частково збіжною ознакою складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111 та 333 КК, виступає предмет його вчинення. Водночас такий предмет має й відмінні властивості, що дозволяє загалом відносити предмет не до спільних, а до розмежувальних ознак складів кримінальних правопорушень, які досліджуються. Так, предметом державної зради у формі шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю, тоді як предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК, є товари, що підлягають державному експортному контролю. Відповідно до Закону України «Про державну таємницю» державною таємницею є вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою (ст. 1) [4].

Предметом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК, є товари військового призначення та подвійного використання. До товарів військового призначення в сукупності та окремо належать вироби військового призначення, послуги військового призначення, технології військового призначення, технічні дані, технічна допомога, базові технології. Товарами подвійного призначення визнаються окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також послуги (технічна допомога), пов'язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях чи для розроблення, виробництва, використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних та токсичних препаратів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України (ст. 1 Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [5].

Відповідно, у разі здійснення певних операцій з товарами, які підлягають державному експортному контролю, серед таких товарів можуть бути ті, що містять державну таємницю. І в регулятивному законодавстві України визначається порядок отримання повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю [6]. Тому й під час встановлення того, що особа порушила порядок міжнародних передач товарів, які підлягають державному експортному контролю, слід визначати, чи не містять такі товари державну таємницю. У разі ствердної відповіді на це питання, яка може бути надана виключно експертним шляхом, слід вирішувати питання про кваліфікацію дій засудженої особи не за ст. 333, а за ст. 111 КК (або іншими статтями) – у разі наявності ознак складів відповідних кримінальних правопорушень.

Окрім того, предметом державної зради у формі шпигунства є виключно відомості, які становлять державну таємницю, тоді як предметом складу кримінального правопорушення можуть бути виключно товари, що підлягають державному експортному контролю. Таким чином, в першому випадку законодавець акцентує увагу на інформаційній властивості предмета складу державної зради, а в другому – на матеріальній властивості предмета складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК.

Наступною розмежувальною ознакою між складами кримінальних правопорушень, що досліджуються, виступає суспільно небезпечне діяння. Державна зрада у формі шпигунства полягає у вчиненні передачі або збиранні з метою передачі відомостей, що становлять державну таємницю, а суспільно небезпечним діянням у ст. 333 КК виступає порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів. Як зазначає С.В. Грачов, ««міжнародна передача», передбачена ст. 333 КК, як дія за своїм характером цілком охоплює термін «передача іноземній державі, іноземній організації або їх представникам» [7, с. 136]. Погоджуємося з висловленим підходом частково. Адже цей науковець дещо неточно навів формулювання суспільно небезпечного діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК. Ним є не міжнародна передача товарів, а порушення порядку здійснення міжнародної передачі товарів. Тобто для кваліфікації за ст. 333 КК потрібно визначати не передачу товарів, які підлягають державному експортному контролю, як таку, а те, що особа порушила правила здійснення міжнародної передачі таких товарів. Більше того, вважаємо, що порушення правил міжнародної передачі товарів не вимагає, на відміну від

такого діяння державної зради у формі шпигунства, як передача відомостей, які становлять державну таємницю, встановлення того, що адресат отримав такі товари. Основною ознакою в цьому діянні виступає виконання обвинуваченим певного обсягу дій з порушенням правил міжнародних передач товарів, передбачених законодавством України. Наприклад, без дозволу регулятора такої діяльності.

Альтернативною дією у складі шпигунства як форми державної зради є не лише передача відомостей, що становлять державну таємницю, а й їх збирання. У складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК, така альтернативна дія не передбачена. Водночас збирання товарів, що підлягають державному експортному контролю, може бути оцінене як готування до вчинення кримінального правопорушення або замах на його вчинення.

У ст. 111 КК чітко названо адресат, тобто особа, яка отримує чи може отримати відомості, що становлять державну таємницю. Це – іноземна держава, іноземні організації або їх представники, тоді як адресат отримання товарів, які підлягають державному експортному контролю, у ст. 333 КК не передбачений.

Як було зазначено вище, окремі дослідники відносять склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК, до тих, що пов'язані з незаконним переміщенням через державний (митний) кордон України (Ю.П. Степанова) [3, с. 188]. Таке твердження є абсолютно справедливим з огляду на те, що у цій статті йдеться про міжнародну передачу товарів, яка так чи інакше пов'язана з переміщенням їх через державний (митний) кордон України. Водночас кордон місцем вчинення злочину, передбаченого у ст. 333 КК, не виступає. Однак всі дії обвинуваченого з товарами, які підлягають державному експортному контролю, спрямовані на те, щоб в майбутньому перемістити їх через державний кордон України. Водночас у складі державної зради у формі шпигунства державний (митний) кордон України не названо.

Розмежувальною ознакою між складами кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111 та 333 КК, виступає суб'єкт. Державну зраду може вчинити виключно громадянин України, тоді як суб'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 цього Кодексу, може бути будь-яка особа незалежно від громадянства або від будь-яких інших спеціальних ознак.

Державна зрада відрізняється від порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю ознаками суб'єктивної сторони. Так, державна зрада – це злочин, який вчиняється з прямим умислом, як і злочин, передбачений ст. 333 КК. Водночас державна зрада в будь-якій формі, зокрема і у формі шпигунства, спрямована на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Таке спрямування дій не передбачено у складі злочину, передбаченого ст. 333 КК.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Ураховуючи викладене, доходимо таких основних висновків.

Державна зрада (ст. 111 КК) та порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК) належать до суміжних складів кримінальних правопорушень, які мають спільні та розмежувальні ознаки, встановлення яких є обов'язковим під час виникнення такої необхідності за здійснення кримінально-правової кваліфікації..

Частково спільними ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111 та 333 КК України, є: суспільно небезпечне діяння – передача відомостей, що становлять державну таємницю (ст. 111) та порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів (ст. 333); предмет кримінального правопорушення – відомості, що становлять державну таємницю (ст. 111) та товари, які підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК); 3) форма вини – прямий умисел.

Розмежувальними ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111 та 333 КК, виступають:

а) *основний безпосередній об'єкт* (внутрішня національна безпека держави – ст. 111; порядок суспільних відносин, пов'язаний з забезпеченням кримінально-правової охорони державного (митного) кордону України – ст. 333);

б) *предмет кримінальних правопорушень*: предметом державної зради у формі шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю, тоді як предметом складу кримінального правопо-

рушення, передбаченого ст. 333 КК, є товари, що підлягають державному експортному контролю (товари військового призначення та подвійного використання);

в) *суспільно небезпечне діяння* (передача або збирання з метою передачі відомостей, що становлять державну таємницю – ст. 111, порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів – ст. 333);

г) *наявність альтернативної дії* у складі шпигунства як форми державної зради – збирання відомостей, що становлять державну таємницю; у ст. 333 КК України така дія не названа);

д) *за адресатом* (іноземна держава, іноземні організації або їх представники – ст. 111; адресат отримання товарів, які підлягають державному експортному контролю, у ст. 333 КК не передбачений);

е) *можливе місце вчинення злочину* (дії обвинуваченого з товарами, які підлягають державному експортному контролю, спрямовані на те, щоб в майбутньому перемістити їх через державний кордон України; у складі державної зради у формі шпигунства державний (митний) кордон України не названо);

є) *суб'єкт* (державну зраду може вчинити виключно громадянин України, тоді як суб'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 333 КК, може бути будь-яка особа незалежно від громадянства або від будь-яких інших спеціальних ознак);

ж) *спрямованість дій суб'єкта* (державна зрада спрямована на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України; таке спрямування дій не передбачено у складі злочину, передбаченого ст. 333 КК).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брич Л.П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2014. 37 с.
2. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монограф. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 712 с.
3. Степанова Ю.П. Теоретико-правові засади кримінально-правового та кримінологічного забезпечення діяльності державної прикордонної служби України з протидії кримінальним правопорушенням: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08; Нац. академія Держ. прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2024. 658 с.
4. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.
5. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 № 549-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>.
6. Положення про надання повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.06.1998 № 838. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/838-98-%D0%BF#Text>.
7. Грачов С.В. Відповідальність за порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, за кримінальним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2014. 2015 с.